

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Актуальні проблеми господарського права»

на тему:

**„Співвідношення понять «господарсько – правова
відповідальність» та «господарсько – правові санкції»»**

Студентки 1 курсу групи ПРм - 12
Галузь знань 0304 «Право»
Спеціальність 8.03040101
«Правознавство»
Деркач Х.В.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	5
1.1. Сутність та ознаки господарсько-правової відповідальності.....	5
1.2. Проблематика визначення функцій господарсько-правової відповідальності.....	10
РОЗДІЛ 2 ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ В МЕХАНІЗМІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	13
2.1. Сутність господарсько-правових санкцій.....	13
2.2. Класифікація господарсько-правових санкцій.....	16
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ.....	24
ВИСНОВОК.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32

ВСТУП

Актуальність теми. Існування у науковій літературі різноманітних концепцій господарсько-правової відповідальності обумовлені окремими теоретичними і практичними розбіжностями між науковцями і практиками. Однією з найбільш дискусійних, як в науці господарського права, так і в інших галузевих науках є проблема співвідношення понять відповідальності та санкції. Дискусія по даній проблемі, головним чином, стосується визначення спільних та відмінних ознак цих понять, встановлення місця санкцій та відповідальності у механізмі правового регулювання узгодження конкретної нормативної моделі побудови відповідних інститутів.

Сутність розбіжностей у поглядах науковців умовно можна звести до відповіді на кілька питань; чи співпадають поняття господарсько-правова відповідальність та господарсько-правові санкції; які ознаки є родовими, а які мають видовий характер щодо цих понять; чи є різниця між реалізацією господарсько-правової відповідальності та господарсько-правових санкцій.

Наведені проблеми були предметом дослідження багатьох вчених як на рівні теорії права, так і в межах галузевих наук. Велику увагу питанню співвідношення відповідальності та санкцій приділили С.С. Алексєєв, О.М. Вінник, В.В. Вітрянський, Г.С. Гуревич, Д.М. Кархалєв, В.К. Мамутов, Б. І. Пугінський, В.С. Щербина та інші науковці.

Незважаючи на різнобічне висвітлення у юридичній літературі проблеми співвідношення відповідальності та санкцій, все одно залишились окремі дискусійні питання, які потребують додаткового наукового осмислення, що і становить актуальність даної роботи.

Метою курсової роботи є дослідження співвідношення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарсько-правові санкції».

Завданнями є:

- дослідити сутність та ознаки господарсько-правової відповідальності;
- проаналізувати проблематику визначення функцій господарсько-правової відповідальності;

- розкрити сутність господарсько-правових санкцій;
- охарактеризувати класифікацію господарсько-правових санкцій;
- розглянути особливості співвідношення господарсько-правової відповідальності та господарсько-правових санкцій.

Об'єктом дослідження є господарсько-правова відповідальність та господарсько-правові санкції.

Предметом цього дослідження виступають господарсько-правові санкції та господарсько-правова відповідальність як наукові поняття, що відображають сутність правоохоронних засобів у механізмі правового регулювання.

Структура роботи. Курсова робота складається із вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел. Робота розміщена на 33-х аркушах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та ознаки господарсько-правової відповідальності

Відповідальність у господарському праві базується на загальнотеоретичних засадах і визначається як обов'язок суб'єктів підприємництва за допущені ними правопорушення нести негативні обтяжливі для них наслідки, як правило, майнового або немайнового характеру, які передбачені санкцією норм права. Інакше кажучи, відповідальність - зафіксована в нормативних актах чи передбачена договором міра примусу, що застосовується до особи, яка вчинила правопорушення. Хоча відповідальність як юридична категорія широко розкривається в правовій науці, але легальне визначення майже не дається, а вказуються тільки її підстави та конкретні санкції. Тому така відповідальність, хоча і передбачається у господарському праві, але як всяка юридична відповідальність має імперативний характер і настає лише в разі правопорушення.

Відповідальність у господарському праві є комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання - господарські правопорушення (протиправна дія або бездіяльність суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушує суб'єктивні права іншого учасника відносин або третіх осіб) [12, с. 138].

Діюче законодавство не містить визначення господарсько-правової відповідальності лише посилання на такий механізм в разі порушення господарських відносин. Зокрема, згідно зі ст. 216 ГК України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором. Господарськими санкціями,

відповідно до ст. 217 ГК України, визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки [1].

Враховуючи відсутність законодавчого закріплення дефініції господарсько-правова «відповідальність», проаналізуємо наявні у наукових джерелах погляди вчених-юристів. Так, В. С. Щербина визначає господарсько-правову відповідальність як економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання - правопорушника [6, с. 197].

Водночас О. М. Вінник пропонує схоже визначення, розглядаючи господарсько-правову відповідальність як майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення [3, с. 318].

О. О. Кикоть пропонує наступне визначення: господарсько-правова відповідальність - це врегульовані нормами господарського права відносини між суб'єктами господарювання із можливим залученням державних органів, що виникли на підставі господарського правопорушення та передбачають несприятливі наслідки у вигляді майнових обтяжень відповідно до закону або договору для порушника [10, с. 231].

В юридичній літературі поширене положення, що господарсько-правова відповідальність існує у формі додаткового обов'язку, що покладається на зобов'язаного суб'єкта після порушення ним зобов'язання і полягає у сплаті неустойки, відшкодування збитків, завданих управленому суб'єкту [8, с. 174], проте слід зауважити, що воно вірне лише стосовно договірних зобов'язань, де їх порушення спричиняє акцесорне зобов'язання, а при відмові його виконати - примус до їх виконання у формі господарсько-правової відповідальності. Щодо деліктів, то тут ніякого додаткового зобов'язання не виникає, а вони - санкція за порушення [14, с. 130].

Враховуючи влучність кожної з наведених дефініцій, з нашої точки зору,

жоден з наведених варіантів не містить вичерпної кількості ознак господарської відповідальності.

Вважаємо, що найбільш влучною є класифікація ознак господарсько-правової відповідальності, запропонована О. О. Кикотем. З метою виокремлення специфічних ознак даного поняття спочатку автор наводить перелік тих позицій, що притаманні як господарській, так і іншим видам юридичної відповідальності.

Зокрема, до ознак, що характерні для всіх видів юридичної відповідальності, зокрема й для господарської належать:

- є засобом державного примусу;
- заснована на юридичному і соціальному осуді поведінки правопорушника;
- проявляється у настанні для правопорушника певних негативних наслідків у вигляді особистих або майнових обмежень;
- є юридично передбаченою у договорі або за законом;
- є реакцією на протиправну поведінку правопорушника.

До ознак, що характерні виключно для господарсько-правової відповідальності належать:

- специфічний суб'єкт відповідальності - суб'єкт господарювання (у багатьох випадках - юридична особа) [10, с. 231]. Відповідно до ст. 2 ГК України «учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності» [1];

- обтяження для правопорушника мають виключно майновий характер. Усі без винятку форми господарсько-правової відповідальності мають або прямо виражений майновий зміст (штрафні санкції), або майнові втрати у перспективі (застосування антидемпінгових заходів);

- вибір конкретної форми відповідальності може бути покладений як на

державу, так і на суб'єкта господарювання - сторону, яка зазнала збитків (наприклад, кредитор самостійно обирає вид неустойки). Як правило, у договірних відносинах сторони заздалегідь визначають форму відповідальності в разі порушення зобов'язання. У випадку адміністративно-господарських санкцій вибір покладений на державу в особі державних органів адміністративної юрисдикції;

- приватний характер притягнення до відповідальності. Звернення сторони, яка зазнала збитків, до судових органів настає, зазвичай, після спроб досудового врегулювання спору;

- у деяких випадках для правопорушника відсутні додаткові обтяження стосовно ситуації, яка існувала до вчинення правопорушення [10, с. 231].

Важливо відмітити, що реалізації мети господарсько-правової відповідальності покликані сприяти принципи, що закріплені в ч. 3 ст. 216 ГК України: потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання і також відшкодування збитків не звільняють правопорушника і без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі; у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Ч.1 ст. 218 ГК України вказує, що підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання [1].

Господарське правопорушення - це винне, протиправне діяння, яке спричиняє шкоду господарським відносинам, правам та законним інтересам суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин.

Склад господарського правопорушення включає в себе такі обов'язкові елементи: протиправну поведінку суб'єктів господарювання; наявність шкоди;

причинний зв'язок між протиправною поведінкою правопорушника та наслідками; вину правопорушника.

Учасник господарських правовідносин несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе що ним були прийняті всі можливі заходи для того, щоб не допустити господарське правопорушення.

Однією з підстав звільнення від відповідальності є дія нездоланної сили. У випадках, якщо інше не передбачене законом чи договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язань було неможливим внаслідок дії нездоланної сили, тобто надзвичайних та невідворотних обставин при певних умовах здійснення господарської діяльності.

Не вважаються надзвичайними та невідворотними обставинами:

- порушення зобов'язань контрагентами правопорушника;
- відсутність на ринку необхідних для виконання зобов'язань товарів;
- відсутність у боржника необхідних засобів [4, с. 495].

1.2. Проблематика визначення функцій господарсько-правової відповідальності

Функції господарсько-правової відповідальності визначаються як сукупність дій щодо застосування до правопорушника у сфері господарювання передбачених законом чи договором санкцій, а також правових наслідків такого застосування.

Види і зміст функцій господарсько-правової відповідальності в теорії господарського права визначаються по-різному. Узагальнено є підстави виділити наступні функції: стимулююча, сигналізаційна (інформаційна), штрафна функції, функція попередження правопорушень та компенсаційна функція.

Стимулююча функція. Господарсько-правова відповідальність, яка полягає у застосуванні до правопорушника економічних (майнових) санкцій, передбачає спонукання (негативне стимулювання) його і до припинення правопорушення, і до реального виконання зобов'язання. Стимулююча функція властива, практично всім видам санкцій, передбачених або санкціонованих нормами господарського права. Вона має на меті, насамперед, задовольнити економічний інтерес потерпілого суб'єкта шляхом стимулювання (економічного, майнового) правопорушника до правомірних дій [12, с. 139].

Сигналізаційна функція виявляється у тому, що застосування до учасника господарських відносин господарсько-правової відповідальності є сигналом для нього про необхідність поліпшення своєї роботи з метою уникнення в майбутньому втрат від застосування такої відповідальності, а для контрагентів такого порушника - сигналом про необхідність зважити доцільність продовження з ним договірної зв'язку або ж розірвання існуючого [5, с. 292].

Деякі науковці, зокрема О. М. Вінник, А. М. Подоляка, виділяють також інформаційну функцію. А. М. Подоляка зазначає, що суть цієї функції полягає у тому, що факт пред'явлення претензії, позову, стягнення збитків тощо - це юридична інформація про неблагополучний стан, наявні хиби у господарській діяльності суб'єкта. Разом з тим, це й інформація про необхідність вжиття

відповідних заходів щодо поліпшення справ і наведення порядку на підприємстві [12, с. 140]. О.М. Вінник вважає також, що роль вказаної функції полягає також в інформуванні учасників господарського життя про негаразди в діяльності їх партнерів, а відтак - про доцільність коригування своїх відносин з ними [3, с. 388].

На думку О. В. Круглової, сигналізаційна функція є нібито логічним продовженням інформаційної функції, тобто вказані функції настільки тісно пов'язані між собою, що немає необхідності виділяти їх окремо [11, с. 93].

Штрафна функція. Відповідальність суб'єктів господарських правовідносин є однією з форм юридичної відповідальності. Як така, вона зумовлюється протиправною поведінкою (господарським правопорушенням, невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань) правопорушника. У цьому розумінні господарсько-правова відповідальність є ретроспективною, тобто реакцією на вже вчинені протиправні дії (бездіяльність) у вигляді саме відповідальності як покарання правопорушника економічними санкціями. Загалом штрафна функція покладена на такі види господарсько-правових санкцій, як неустойка, штраф, пеня (так звані штрафні санкції).

Функція попередження правопорушень. Суть цієї функції полягає в тому, що внаслідок застосування відповідальності не лише усувається факт господарського правопорушення, а й застосовуються (господарським судом, судом) правові заходи, спрямовані на усунення його причин та умов. Як попереджувальний засіб господарсько-правова відповідальність найефективніша в тих випадках, коли має місце матеріально-правовий зв'язок відповідальності господарюючого суб'єкта з матеріальною відповідальністю його працівників, передбаченою трудовим правом.

Компенсаційна функція. Сутність компенсаційної (відновної) функції господарсько-правової відповідальності полягає у відновленні порушеного правопорушенням майнового стану потерпілого шляхом застосування на його користь компенсаційних майнових санкцій, стягуваних з порушника. Сторона-кредитор у договірних та інших зобов'язаннях завжди ризикує своїм майновим

становищем внаслідок порушення зобов'язання боржником. Тому правові системи цивілізованих країн відпрацювали і мають у своєму арсеналі засоби правового захисту, які є у потерпілої сторони зобов'язання. Ці засоби ґрунтуються на так званому праві справедливості і застосовуються або безпосередньо потерпілою стороною, або правозастосовним органом. Найбільш юридичне універсальним і дієвим засобом правового захисту потерпілої сторони зобов'язання, яке застосовується традиційно «за правом справедливості», є відшкодування (компенсація) збитків [12, с. 140]. Виходячи з цього, О. В. Круглова уточнює поняття компенсаційної функції відповідальності суб'єктів господарювання, а саме - це відновлення правового становища учасників господарських відносин, порушеного у результаті невиконання або неналежного виконання зобов'язань чи недотримання правил здійснення господарської діяльності [11, с. 92].

РОЗДІЛ 2

ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ В МЕХАНІЗМІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

2.1. Сутність господарсько-правових санкцій

Правовим засобом відповідальності (формою реалізації відповідальності і одночасно мірою відповідальності) у сфері господарювання є господарські санкції, тобто заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

Відповідальністю є застосування до правопорушника встановлених законом або договором санкцій, внаслідок чого він зазнає майнових втрат. Отже, поняття господарсько-правової відповідальності включає в себе і майнові наслідки застосування санкцій. У свою чергу, господарсько-правова санкція становить собою визначену безпосередньо законом або договором міру (масштаб, величину) відповідальності правопорушника. Це гранична величина майново-примусового впливу на правопорушника, який може застосувати до нього кредитор або відповідний орган (господарський суд, уповноважений державний орган тощо) [16, с. 13].

Господарсько-правові санкції у своїй сутності є економічно-юридичними. Тому в законодавстві визначення економічні і майнові можуть вживатися як тотожні. Термін «економічні» означає, що за змістом господарсько-правова відповідальність є економічною. Це негативний економічний вплив на правопорушника, щоб стимулювати його виконати зобов'язання.

Термін «майнові санкції» є юридичним еквівалентом попереднього терміна і означає, що з точки зору форми господарсько-правова відповідальність є юридичною відповідальністю. Цю відповідальність застосовують лише у правовій формі, якою є передбачені законом або договором майнові (економічні за змістом) санкції [12, с. 140].

Як зазначає Г. Дощич, термін «санкція» є також багатозначним. Він

позначає, по-перше, захід державного примусу, що застосовується до правопорушника; по-друге, структурний елемент правової норми; по-третє, несприятливі наслідки правопорушення у вигляді додаткових обмежень, обмежень права особистого або майнового характеру [7].

Як встановлено ч. 2 ст. 216 ГК України, застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання [1].

Шпомер А. виділяє такі особливості господарських санкцій:

- являють собою спосіб впливу держави або сторони за договором щодо регулювання економічних відносин у державі;
- є засобом примусу держави або сторони за договором і застосовується на основі закону, договору і рішення суду;
- передбачають додаткові витрати матеріальних коштів господарюючого суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання;
- застосовуються невідворотно лише у тому випадку, коли державний орган зобов'язаний застосувати відповідальність і не має права від нього відмовитись, чого не можна сказати про оперативно-господарські санкції за договором [15, с. 6-7].

Слід зазначити також, що господарсько-правові санкції є зовнішнім відображенням заходів господарсько-правової відповідальності. Визначення господарсько-правова відповідальність та господарські санкції співпадають лише у випадку, коли межі та розмір відповідальності є конкретно визначеними і господарський суд чи сторони спору не можуть вплинути на їх обсяг. Господарські санкції в більшості випадків мають відносно визначений характер, що сприяє реалізації принципів еквівалентності та індивідуалізації покарання. Санкції, як охоронні норми мають більш загальний, вузький характер. В свою чергу господарсько-правова відповідальність має більш широкий, динамічний характер і спрямована на сходження від загальної, об'єктивної норми, до

конкретного випадку застосування мір відповідальності [7].

Д. В. Задихайло та В. М. Пашкова здійснили класифікацію господарсько-правових санкцій за різними критеріями, зокрема:

1. За критерієм змісту впливу - на грошові (сплата неустойки, господарсько-адміністративний штраф, відшкодування збитків) та натуральні (заміна неякісної продукції на якісну).

2. За критерієм безпосередньої спрямованості - на майнові (конфіскація, сплата неустойки, відшкодування збитків, господарсько-адміністративний штраф) та організаційні (господарсько-організаційні, оперативно-господарські санкції»).

3. За характером порушених відносин - на: а) санкції, що застосовуються у горизонтальних відносинах, тобто між рівноправними суб'єктами господарювання (сплата неустойки або оперативно-господарські санкції, відшкодування збитків, оперативно-господарські санкції); б) санкції, що застосовуються у вертикальних відносинах, тобто між компетентним державним органом та суб'єктом господарювання (планово-госпрозрахункові санкції, адміністративно-господарські санкції); в) універсальні санкції, що застосовуються і в горизонтальних, і у вертикальних відносинах (відшкодування збитків).

4. Залежно від виду порушених відносин - на: санкції, що застосовуються в договірних відносинах (відшкодування збитків, штрафні, оперативно-господарські) і санкції, що застосовуються в позадоговірних відносинах (відшкодування збитків, адміністративно-господарські санкції).

5. Залежно від інституту господарського законодавства, норми якого передбачають застосування господарсько-правової відповідальності, розрізняють: відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства; відповідальність у сфері капітального будівництва; відповідальність у галузі зовнішньоекономічної діяльності; відповідальність у галузі транспорту; відповідальність на ринку цінних паперів та ін. [5, с. 320-321].

2.2. Класифікація господарсько-правових санкцій

Відповідно до ч. 2 ст. 217 ГК України у сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції. Крім зазначених у частині другій цієї статті господарських санкцій, до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються адміністративно-господарські санкції.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції - уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування [1]. Схематично види господарських санкцій зображено на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Види господарських санкцій [побудовано автором на самостійній основі]

Відшкодування збитків - це відновлення майнового стану учасника господарських правовідносин за рахунок іншого суб'єкта - правопорушника [3,

с. 417].

Відповідно до ст. 224 ГК України учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено.

Під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

До складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;

- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;

- неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;

- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом [1].

Слід зазначити, що сторони господарського зобов'язання мають право за взаємною згодою завчасно визначити розмір збитків, які підлягають відшкодуванню, в твердій сумі чи у вигляді відсоткових ставок залежно від обсягу невиконання зобов'язання чи строків порушення зобов'язання сторонами [4, с. 496].

Штрафні санкції (неустойка) - це визначена законом або договором грошова сума, яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним господарських зобов'язань, що ґрунтуються зазвичай на договірних засадах.

Позитиви і негативи штрафних санкцій (неустойки):

Позитивним моментом застосування штрафних санкцій є швидкість їх сплати (скорочений строк позовної давності - 6 місяців) та зручність застосування (застосовується незалежно від наявності збитків). Негативним моментом їх застосування є обмежена сфера використання - лише договірні відносини.

Законодавець запровадив такі форми штрафних санкцій:

- в процентному відношенні до суми порушеного зобов'язання незалежного від строку прострочення (наприклад, 20% вартості поставленої продукції, що не відповідає вимогам щодо її якості);

- в процентному відношенні до суми порушеного зобов'язання залежно від строку прострочення (наприклад, 0,1% несплаченої суми за кожний день прострочення);

- в твердій сумі (застосовується рідко в зв'язку з інфляційними процесами в економіці);

- в кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Штрафні санкції/неустойка стягуються в претензійно-позовному порядку [3, с. 418].

У ч. 2 ст. 231 ГК України передбачені конкретні розміри штрафних санкцій, які стягуються при порушенні господарського зобов'язання, у якому хоча б однією із сторін є суб'єкт господарювання, який належить до державного сектора економіки, чи порушення пов'язане з виконанням державного контракту, чи виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету чи за рахунок державного кредиту:

- за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) стягується штраф у розмірі 20% вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг);

- за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1% вартості товару (робіт, послуг), щодо якого допущена про-строчка виконання за кожен день прострочки, а за прострочку більше 30 днів додатково

стягується штраф у розмірі 7% вказаної вартості.

У випадках, якщо розмір штрафних санкцій законом не визначений, то санкції застосовуються у розмірі, передбаченому договором.

Штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається облікова ставка Національного банку України за весь час користування чужими коштами, якщо інший розмір не передбачений законом чи договором. У внутрішньогосподарських відносинах розмір штрафних санкцій, а також відшкодування збитків визначається суб'єктом господарювання. Вимогу щодо виплати штрафних санкцій може заявити учасник господарських відносин, права або законні інтереси якого порушені, а у випадках, передбачених законом - уповноважений орган, який наділений господарською компетенцією [1].

Оперативно-господарськими санкціями є оперативні заходи, делегованого до застосування державою сторонам в господарських правовідносинах примусу що виражаються у настанні певних негативних наслідків організаційно-майнового характеру, з метою припинення або попередження повторень порушень господарського зобов'язання, що застосовуються останніми без звернення до компетентного органу державної влади [2, с. 258].

На думку Н. М. Шевченко, самі по собі оперативно-господарські санкції виконують запобіжну функцію, тобто мають а меті припинення порушення виконання господарських обов'язків та недопущення або мінімізацію їх негативних наслідків [13, с.175].

Окрім того, із положень ст. 235-237 ГК України щодо оперативно-господарських санкцій випливають наступні твердження:

- юридичною підставою застосування оперативно-господарських санкцій виступає договір (п.2 ст.235);
- фактичною підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є порушення господарських зобов'язань другою стороною (п.1 ст.237);
- ці санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання (п.3 ст.235);

- передбачено позапретензійний та позасудовий порядок їх застосування (п.1 ст.237);

- зацікавлена сторона має право звернутись до суду із заявою про скасування оперативно-господарської санкції у випадку її неправомірного застосування (п.2 ст. 237);

- застосування оперативно-господарських санкцій не виключає можливості відшкодування збитків та стягнення штрафних санкцій (п.3 ст.237) [2, с. 25-257].

Отож, сторони, у господарських договорах можуть передбачати використання таких видів оперативно-господарських санкцій:

- одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною із звільненням її від відповідальності за це в разі порушення зобов'язання другою стороною;

- відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежно або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

- відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

- відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунка боржника в безакцентному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію тощо);

- встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

- відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин зі стороною, яка порушує зобов'язання.

Перелік оперативно-господарських санкцій, встановлений у ч. 1 ст. 236 ГК

України, не вичерпний. Сторони можуть передбачати в договорі також інші оперативно-господарські санкції [16, с. 15].

Адміністративно-господарські санкції - це санкції, що застосовуються органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, мають не тільки майновий, а і організаційно-правовий характер, та спрямовані на припинення правопорушень суб'єктів господарювання та ліквідацію їх наслідків. Адміністративно-правові санкції можуть бути встановлені виключно законами.

Види адміністративно-правових санкцій:

1. Вилучення прибутку (доходу) - прибуток (доход), який отриманий суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також сума прихованого (заниженого) доходу (прибутку) чи суми податку, який не сплачений за прихований об'єкт оподаткування, підлягає вилученню в доход відповідного бюджету.

2. Адміністративно-господарський штраф - це грошова сума, яка виплачується суб'єктом господарювання у відповідний бюджет у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності [4, с. 499-500].

3. Стягнення зборів (обов'язкових платежів) - застосовується у разі порушення суб'єктом господарювання встановлених правил обліку або звітності щодо сплати зборів (обов'язкових платежів) або їх несплати чи неповної сплати сума, яку належить сплатити, стягується до відповідного бюджету. Крім того, із суб'єкта господарювання у визначених законом випадках може бути стягнуто штраф у розмірі до 50% належної до сплати суми збору (обов'язкового платежу) [16, с. 15].

4. Призупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання. При відмові органів управління чи посадових осіб суб'єктів господарювання у проведенні документальної перевірки чи в недопущенні робітників податкових органів для обстеження приміщень, які використовуються для здійснення

господарської діяльності, ненадання податковим та іншим органам чи їх посадовим особам встановленої законом звітності, розрахунків, декларацій чи інших документів, пов'язаних зі сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів), операції цього суб'єкта за його рахунками в установах банку призупиняються [4, с. 500].

5. Застосування антидемпінгових заходів - здійснюється у разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України.

6. Припинення експортно-імпортних операцій. При недобросовісній конкуренції, розміщенні валютних цінностей з порушенням встановленого порядку на рахунках і вкладах за межами України, а також в інших випадках, якщо дії учасників зовнішньоекономічної діяльності завдають шкоди економіці України, експортно-імпортні операції таких суб'єктів господарювання припиняються.

7. Застосування індивідуального режиму ліцензування. За порушення суб'єктами господарювання правил здійснення зовнішньоекономічної діяльності щодо антимонопольних заходів, заборони недобросовісної конкуренції та інших правил, зазначених у ч. 1 ст. 239 ГК України, якими встановлюються певні обмеження чи заборони у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, до таких суб'єктів може застосовуватись індивідуальний режим ліцензування. Порядок і строки застосування індивідуального режиму ліцензування встановлюються законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

8. Призупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності.

9. Анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності.

10. Обмеження чи призупинення діяльності суб'єкта господарювання. Здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється. У разі здійснення суб'єктом господарювання господарської діяльності з порушенням

екологічних вимог ця діяльність може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України або іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом.

11. Скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання.

Вказаний перелік адміністративно-правових санкцій не є вичерпним - інші види адміністративно-правових санкцій можуть бути передбачені Господарським Кодексом та іншими законами [4, с. 499].

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ

Досліджуючи проблеми співвідношення відповідальності і санкцій, О. О. Красавчиков об'єднав існуючі погляди науковців на цю проблему у три групи:

1. Відповідальність і санкції є рівнозначними поняттями.
2. Поняття санкції включає у свій зміст відповідальність.
3. Відповідальність є більш широким поняттям і включає у свій зміст санкції [9, с. 54].

Слід зазначити, що дана класифікація має значну наукову цінність. Перш за все, це виражається у встановленні видових ознак відповідальності чи санкцій, які згодом відображаються на законодавчому рівні і у практичній діяльності учасників господарських відносин.

Найменш розповсюдженою у науковій літературі є думка, згідно з котрою, санкція і відповідальність є тотожними поняттями. В межах даної концепції відповідальність розглядається, як передбачена законом майнова санкція, що підлягає застосуванню до боржника за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання (Брагинский М. И., Витрянский В. В.). В ході реалізації передбачених законом чи договором санкцій між правопорушником і компетентним органом виникають особливі правовідносини, в межах яких визначаються розміри відповідальності та відбувається її застосування. Оскільки відповідальність залежить від розміру санкцій, то відсутні підстави для відокремлення цих понять.

О. А. Заярний зазначає, що вказана концепція ґрунтується на тричленній структурі правової норми. Внутрішня побудова цієї конструкції виходить з того, що порушення правових приписів, викладених у диспозиції ідеальної правової норми призводить до вступу в дію санкції, якою визначається міра впливу на правопорушника. В результаті вчиненого правопорушення санкція переходить

на інший рівень з елементу логічної структури норми, до засобу відповідальності, що застосовується за порушення закону чи договору. При цьому обидві форми прояву поняття санкцій нерозривно пов'язані між собою [9, с. 54].

Слід зазначити, що постановка в один ряд відповідальності та санкцій, на думку Н. М. Шевченка, не підтверджується вагомими аргументами. Об'єднання перелічених заходів не дозволяє вирішувати які-небудь пізнавальні чи практичні задачі. До того ж, ототожнення засобів впливу веде до ігнорування об'єктивно існуючих особливостей окремих юридичних конструкцій, перш за все мети і порядку їх застосування. Відповідно, змішування понять, що розглядаються може призвести до неправильного обрання форми відповідальності для порушника зобов'язання. Зауваження, висловлені Н. М. Шевченком з-приводу недоцільності дослідження відповідальності і санкцій як єдиного поняття, спростовують аргументацію авторів відповідної концепції. Як відомо, факторами, прийнятими за основу при ототожненні відповідальності та санкцій, є реалізація їх в межах охоронних відносин і нормативне закріплення розмірів заходів примусу [13, с. 177]. Ми погоджуємось з наведеною тезою та вважаємо за необхідне підкреслити, що правові засоби вступають в дію на конкретній стадії механізму правового регулювання. При цьому, застосування заходів відповідальності виступає останнім етапом його дії.

Аналіз окремих норм чинного законодавства свідчить про можливість одночасного застосування різнопланових санкцій. Наприклад, відповідно до ч.1,ст. 236 ГК України передбачено право кредитора поряд із застосуванням оперативно-господарських санкцій вимагати також відшкодування збитків. Як відомо, зазначені засоби є формами реалізації господарських санкцій згідно з ч.2 ст.217 ГК України [1]. Постановка в один ряд різноманітних заходів впливу має наслідком змішування, або взагалі ігнорування їх видових ознак та порушення загальних принципів застосування відповідальності. Щодо іншого аргументу, запропонованого О. Е. Лейстом на підтвердження своїх поглядів, закріплення у санкціях правових норм розмірів відповідальності не дає підстав ототожнювати

ці поняття. Зазвичай, санкція розуміється як міра відповідальності.

Компетентний орган чи сторона договору застосовуючи санкцію, визначає остаточні розміри відповідальності з урахуванням обставин конкретної справи. Об'єднання відповідальності та санкцій за критерієм нормативної визначеності веде до повного ігнорування правозастосовчої сторони предмету цього дослідження. Адже, ототожнення вказаних юридичних об'єктів тягне за собою співпадіння нормативно визначених і застосованих розмірів покарання. Хоча, як відомо самі розробники даної концепції відповідальності не виключають випадки індивідуалізації відповідальності, на відміну від загального характеру санкцій [9, с. 54]. З урахуванням вище викладеного, слід погодитися з думкою про неможливість ототожнення понять господарсько-правова відповідальність та господарські санкції.

Однак, в системі правових засобів існують окремі міри, які відповідають розглянутій моделі співвідношення відповідальності та санкцій. Мова йде про передбачену у імперативних нормах закону неустойку, адміністративно-господарські штрафи та деякі інші види господарських санкцій, розмір яких може співпадати з розміром відповідальності. Іншими словами, при застосуванні санкцій, розмір, котрих встановлений у імперативних нормах, нормативна і суб'єктивна сторони відповідальності співпадають. Слід уточнити, обсяг відповідальності та санкцій є однаковими лише у випадку, коли вони мають абсолютно визначений характер. Це означає, що не кожна передбачена законом санкція тягне за собою однакові наслідки для правопорушника [13, с. 177]. Прикладом для вище сказаного може бути норма, закріплена у ч.1 ст. 231 ГК України, якою визначені розміри неустойки, що застосовуються до суб'єктів господарювання державного сектору економіки за порушення зобов'язань, котрі виникають на підставі державних контрактів чи фінансуються за рахунок коштів державного бюджету. Однак, у нормах закону чи умовах договору можуть бути встановлені інші розміри санкцій, ніж ті, що передбачені у ч.1 ст, 231 ГК України, якщо заборона на зміну розміру неустойки прямо не впливає зі змісту інших законів [1].

Отже, співпадіння розмірів відповідальності та санкцій практично неможливе, і скоріше є винятком із загального правила про індивідуально визначений характер господарсько-правової відповідальності.

Широку підтримку у наукових дослідженнях отримала точка зору, відповідно до якої поняття санкції включає відповідальність. Вихідним положенням цієї концепції стало визначення підстав застосування, форм та розмірів заходів впливу у санкціях правових норм. Це дозволило розробникам даної концепції об'єднати різні заходи у поняття санкції головним чином за їх родовими ознаками.

В межах цієї моделі всі міри примусу прийнято поділяти на:

- міри відповідальності;
- міри захисту суб'єктивних прав.

З наведеної думки слідує, що в основу цієї концепції була покладена нормативна модель праворозуміння. Підтвердженням цьому слугує дослідження одного з розробників названої моделі Г. Кельзена, який створив основу для наведеної класифікації санкцій. Науковець вважав, що вказане поняття існує у двох формах; у формі покарання, у вузькому розумінні цього терміну і у формі примусового виконання покладених обов'язків. Обидві групи санкцій виражаються у настанні для порушника негативних майнових наслідків, позбавленні певних прав [8, с. 173]. Ці обставини стали приводом для об'єднання в єдине поняття санкції всіх форм впливу на правопорушника, а саме: санкція - це міра державного примусу, що застосовується до правопорушника і виступає негативною оцінкою держави. Об'єднання у єдине поняття різноманітних засобів сприяє усуненню дублювання спільних для заходів впливу норм та забезпечує їх послідовне застосування на всіх стадіях механізму правового регулювання. Використання поняття санкції у широкому розумінні має важливе значення при побудові кодифікованих актів. Окрім зменшення випадків дублювання однорідних норм, використання загального поняття санкції дозволяє об'єднувати конкретні міри впливу в правові інститути.

В наукових дослідженнях, присвячених співвідношенню відповідальності

та способів захисту суб'єктивних прав, були сформульовані ознаки названих понять. До числа спільних рис санкцій та відповідальності належать:

по-перше вказані міри є санкціями, заходами державного примусу і реалізуються в межах охоронних відносин;

по-друге - вони мають правовідновлювальний характер, спрямовані на захист суб'єктивних прав;

по-третє - і заходи відповідальності, і способи захисту суб'єктивних прав, спрямовані на правопорушника, можуть бути реалізовані у добровільному порядку, проте завжди мають ретроспективний характер;

по-четверте - для захисту суб'єктивних прав можуть бути застосовані одночасно кілька заходів відповідальності або способів захисту.

В свою чергу, критеріями для розмежування відповідних заходів є безеквівалентний характер відповідальності і можливість їх заміни іншими методами впливу, що належать до однієї форми [16, с. 15].

Не дивлячись на спробу охопити наведеною класифікацією особливості відповідальності та способів захисту суб'єктивних прав, багато проблем залишилися поза увагою, а окремі ознаки санкцій мають дискусійний характер. Перш за все, О. Заярний зазначає, що важко погодитися з думкою, згідно з якою заходи, що охоплюються поняттям санкція, є мірами державного примусу. Примус - ознака властива праву в цілому. Її використання при дослідженні господарсько-правової відповідальності веде до знищення межі між окремими інструментами у механізмі правового регулювання. Існує ще одна обставина, яка не дозволяє розглядати відповідальність та способи захисту прав, як міри державного примусу. Мова йде про можливість добровільної реалізації господарсько-правової відповідальності суб'єктами господарювання. Якщо розглядати всі санкції, як міри примусу, доведеться визнати, що суб'єкт господарювання буде позбавлений права добровільно відшкодувати збитки чи сплатити неустойку і змушений чекати пред'явлення претензії. Звичайно, це суперечить ряду норм ГК України, зокрема, ч.1 ст, 222, ч.1 ст, 224 та ч, 1, ст.226 ГК України. До того ж діюче законодавство стимулює боржника до добровільної

реалізації відповідальності. Зокрема, при розгляді спорів про відшкодування збитків суд застосовує ціни, які існували на день подання позову, а в окремих випадках, ціни, які діють на день винесення судового рішення. Зважаючи на різницю у строках добровільного та примусового виконання обов'язку з відшкодування збитків, для боржника можуть виникнути додаткові несприятливі наслідки, пов'язані зі зміною ціни складових елементів відшкодування збитків [7, с. 55].

Ми приєднуємося до обґрунтованої в літературі позиції, відповідно до якої поняття відповідальність включає у свій зміст санкції. Прихильники цього погляду розглядають відповідальність як вплив на майнові інтереси боржника, шляхом застосування передбачених у нормах закону чи договору санкцій. З цієї сторони, санкція як міра, форма та засіб відповідальності, проходячи по різних стадіях механізму правового регулювання, забезпечує покладення на правопорушника додаткового обов'язку. Його реалізація становить зміст відповідальності, настання котрої є завершальною стадією механізму правового регулювання. Господарсько-правова відповідальність будучи багатоплановим поняттям включає господарські санкції, що утворюють відповідальність у нормативному розумінні цього поняття. Зміст санкцій визначає форму відповідальності та характер наслідків, що настають для правопорушника, проте особливості виконання обов'язку, що становить зміст відповідальності перебувають поза межами дії санкцій [8, с. 174].

ВИСНОВОК

Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування господарських санкцій до правопорушника. Підстави та порядок їх застосування передбачені Господарським кодексом, іншими законами та договором.

Діюче законодавство не містить визначення господарсько-правової відповідальності. Вважаємо, що найбільш вдалим є визначення, запропоноване О. О. Кикоть: господарсько-правова відповідальність - це врегульовані нормами господарського права відносини між суб'єктами господарювання із можливим залученням державних органів, що виникли на підставі господарського правопорушення та передбачають несприятливі наслідки у вигляді майнових обтяжень відповідно до закону або договору для порушника.

За змістом господарсько-правова відповідальність загалом є матеріальною і застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. Суб'єкти господарювання (як господарські організації, так і громадяни-підприємці) можуть нести лише матеріальні витрати як відповідальність (примусові виплати, неодержання належних сум, зменшення майна внаслідок відшкодування збитків і т. ін.).

Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки. Застосування господарських санкцій має на меті забезпечення правопорядку у сфері господарювання, захист прав та законних інтересів громадян, організацій та держави. У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції. До суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються також й адміністративно-господарські санкції.

Господарсько-правова відповідальність базується на трьох основних

принципах: - відшкодування збитків здійснюється незалежно від того, передбачено це в договорі чи ні; виплата штрафних санкцій за порушення зобов'язань, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника від виконання прийнятих на себе зобов'язань в натурі без згоди іншої сторони; в господарському договорі недопустимі положення щодо виключення чи обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин, згідно зі ст. 218 ГК України, є здійснення ним правопорушення у сфері господарювання. Господарське правопорушення - це винне, протиправне діяння, яке спричиняє шкоду господарським відносинам, правам та законним інтересам суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин.

Сьогодні в наукових колах часто постає питання співвідношення господарсько-правової відповідальності та санкцій. Зокрема, поширеними є: відповідальність і санкції є рівнозначними поняттями; поняття санкції включає у свій зміст відповідальність; відповідальність є більш широким поняттям і включає у свій зміст санкції. Ця класифікація має значну наукову цінність, яка полягає у встановленні видових ознак відповідальності чи санкцій, які згодом відображаються на законодавчому рівні і у практичній діяльності учасників господарських відносин.

На нашу думку найбільш обґрунтованою є позиція, відповідно до якої поняття відповідальність включає у свій зміст санкції. Прихильники цього погляду розглядають відповідальність як вплив на майнові інтереси боржника, шляхом застосування передбачених у нормах закону чи договору санкцій. Слід зазначити, що санкція передбачає кількісні зміни, які виникають для боржника у випадку вчинення ним правопорушення, але не завжди співпадає з відповідальністю, яка настає для правопорушника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Білецька В. В. Оперативно-господарські санкції в механізмі господарсько-правової відповідальності / В. В. Білецька // Правозахисний рух: історія та сучасність. - 2015. - № 8. - С. 256-258.
3. Вінник О. М. Господарське право: навч. посіб. / О. М. Вінник; МОНУ. - 2-ге вид., змінене та доп. - Київ: Правова єдність, 2009. - 768 с.
4. Господарське право України: навч. посіб. / С. В. Несинова, В. С. Воронко, Т. С. Чебикіна; за заг. ред. С. В. Несиної. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 564 с.
5. Господарське право: підруч. / Ю. Є. Атаманова та ін.; за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». - Х. : Право, 2012. - 693 с.
6. Господарське право: практикум / В. С. Щербина, Г. В. Пронська, О. М. Вінник [та ін.] ; заг. ред. В. С. Щербина ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К. : Юрінком Інтер, 2011. - 319 с.
7. Дощич Г. Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції / Г. Дощич // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=67517>
8. Заярний О. А. Деякі особливості господарсько-правової відповідальності за порушення організаційно-господарських зобов'язань, що виникають з договорів / О. А. Заярний // Вісник господарського судочинства. - 2009. - № 7. - С. 171-177.
9. Заярний О. Співвідношення понять господарсько-правова відповідальність та господарсько-правові санкції / О. Заярний // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: юридичні науки. - 2010. - № 82. - С. 51-56.
10. Кикоть О. О. Поняття господарсько-правової відповідальності та її

місце в системі права / О. О. Кикоть // Часопис Київського університету права. - 2012. - № 4. - С. 229-232.

11. Круглова О. В. Функції господарсько-правової відповідальності як виду юридичної відповідальності / О. В. Круглова // Сучасні тенденції в юридичній науці України. - м. Хмельницький, 24-25 квітня 2015. - С. 91-94.

12. Подоляка А. М. Господарсько-правова відповідальність та сучасні засоби її застосування / А. М. Подоляка // Наше право. - 2010. - № 4, ч. 2. - С. 138-144.

13. Шевченко Н. М. Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції / Н. М. Шевченко // Університетські наукові записки. - 2005. - № 3 (15). - С. 175-179.

14. Шишка Р. Б. Окремі аспекти господарсько-правової відповідальності / Р. Б. Шишка // Юридичний вісник. - 2015. - № 1 (34). - С. 129-133.

15. Шпомер А. Особливості господарської відповідальності у сфері економіки / А. Шпомер // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - №6. - С. 6-7.

16. Щербина В. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень / В. Щербина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : юридичні науки. - 2013. - № 3 (97). - 10-16.